

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ KOBIET I JEJ ZNACZENIE W WIELOFUNKCYJNYM ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Marzena Długokęcka, Iwona M. Kurek, Janina Sawicka

Streszczenie. W opracowaniu przedstawiono warunki funkcjonowania i rozwoju małych firm, prowadzonych przez kobiety na obszarach wiejskich. Badania ankietowe, przeprowadzone w 2003 r. na populacji kobiet, które prowadziły działalność gospodarczą w 1997 r., wynika, iż obecnie niewiele zmieniło się na lepsze w warunkach prowadzenia działalności. Szczególnie pogorszyły się warunki dla rozwoju przedsiębiorczości w gminach wiejskich. Bariery działalności gospodarczej, które wynikały ze zbyt wysokich podatków i składek na ubezpieczenia społeczne (wysokie koszty pracy), a także trudności z uzyskaniem kredytów bankowych, były wymieniane przez kobiety już pięć lat temu.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, rozwój wsi, kobiety wiejskie.

WSTĘP

Pojęcie przedsiębiorczości ma dwa podstawowe znaczenia. Terminem tym określa się proces gospodarczy, polegający na tworzeniu nowych, najczęściej małych i średnich przedsiębiorstw. Jest to także cecha osobowości, charakteryzująca postawy i zachowania ludzkie, polegająca na zdolności i chęci ponoszenia ryzyka, skłonności do zachowań innowacyjnych oraz podejmowania działań w celu wykorzystania nadarzających się szans i okazji.

O istnieniu przedsiębiorstwa decyduje wiele czynników. Mogą mieć one charakter zewnętrzny, niezależny od przedsiębiorcy, lub też wewnętrzny, związany z jego predyspozycjami do prowadzenia działalności. Do czynników zewnętrznych najczęściej zalicza się sytuację rynkową, jak również tradycje rodzinne oraz układy towarzyskie. Często też przedsiębiorca jest po prostu zmuszony do podjęcia działalności gospodarczej. W takich przypadkach zagrożenie bezrobociem i brak innych możliwości uzyskania dochodu są czynnikami nie tyle motywującymi do rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej, co determinującymi jej podjęcie. Istotne znaczenie mają również czynniki o charakterze subiektywnym, a więc wewnętrzne predyspozycje przedsiębiorców. Są to m.in. wiara w siebie, kreatywność i otwartość na ryzyko. Inne ważne elementy moty-

wujące do działania to potrzeba godziwych zarobków, potrzeba działania, dążenie do samodzielności i niezależności oraz chęć udowodnienia własnej wartości i sprawdzenia możliwości [Dzierżanowski, Tokaj-Krzewska 2002].

Celem badań zaprezentowanych w tym artykule jest określenie, na ile wymienione uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich odnoszą się do kobiet. W literaturze spotykamy, niezbyt co prawda liczne, opracowania odnoszące się do specyfiki aktywności zawodowej kobiet (Tryfan, Lisiecka, Sawicka), ich trudniejszej sytuacji na rynku pracy, większego bezrobocia. Te negatywne zjawiska nasiliły się w okresie transformacji gospodarczej i zmian zachodzących w sektorze rolnym.

Tradycyjnie rozwój wsi utożsamiany był z rozwojem rolnictwa, które dawało zatrudnienie przeważającej liczbie jej mieszkańców. Gdy wzrastała produktywność rolnictwa i wydajność zatrudnionych w nim osób, zmniejszał się odsetek ludności pracującej tylko w tym sektorze.

Przyszłość wiejskich społeczności w coraz mniejszym stopniu będzie zależeć od rolnictwa, potrzebne jest więc nowe spojrzenie na możliwości pracy i zatrudnienia w wiejskim środowisku, w tym także pracy kobiet. Znamioną cechą naszych czasów jest wzrost wielozawodowości ludności wiejskiej i niepełnego zatrudnienia w rolnictwie.

Tak więc kobiety wiejskie, pracujące dotychczas w gospodarstwach rolnych, stanęły przed wyzwaniem i koniecznością poszukiwania dodatkowych sposobów ekonomicznej aktywizacji. Rozwój przedsiębiorczości następuje przez poszukiwanie nowych kierunków wykorzystania produkcyjnych zasobów gospodarstw rolnych i domowych, wytwarzanie nowych produktów, świadczenie usług, zdobywanie nowych rynków zbytu.

Jeśli chodzi o motywy podejmowania inicjatyw gospodarczych przez kobiety na obszarach wiejskich, to znacząco przeważa tu chęć uzyskania dodatkowego dochodu. Rzadziej kobiety przyznają się do chęci kształcenia i podwyższania kwalifikacji, zaspokojenia ambicji i robienia kariery.

Aktywność zawodowa kobiet związana jest z funkcjami, które wykonują. Tradycyjna kobieta wiejska ma trzy obszary aktywności: rodzinę, gospodarstwo rolne i domowe. W rodzinie kobieta sprawuje funkcje opiekuńcze i wychowawcze. Wykonując funkcję producentki, kobieta na ogół jest partnerem mężczyzny w pracy w gospodarstwie rolnym lub w prowadzeniu działalności gospodarczej (rodzinnego biznesu). Respektowany jest tradycyjny podział pracy i obowiązków wykonywanych przez członków rodziny. W pewnych, najczęściej przymusowych sytuacjach kobieta bywa samodzielnym kierownikiem gospodarstwa rolnego. Zarządzanie gospodarstwem domowym zwykle pozostaje jej domeną.

W warunkach rosnącego bezrobocia oraz malejącej opłacalności produkcji rolnej niektóre kobiety postanawiają założyć własne małe przedsiębiorstwo. Główną „szkołą biznesu” dla kobiet wiejskich jest poprzednie miejsce pracy bądź własne gospodarstwo rolne. Korzystają również z doświadczeń rodziców, jeśli prowadzili oni podobne przedsięwzięcie.

Są różne przykłady przedsiębiorczości kobiet: działalność rzemieślnicza, agroturystyka, przetwarzanie i sprzedaż produktów rolniczych. Taki charakter pracy jest atrakcyjny, szczególnie dla młodych kobiet, pozwala bowiem łączyć obowiązki zawodowe z pracą w domu i wychowaniem dzieci. Łączenie pracy w rolnictwie z pracą pozarolniczą

czą umożliwić prowadzenie mniej dochodowych gospodarstw i zapobiega wyludnieniu się niektórych regionów, a tym samym ekonomicznej i społecznej ich degradacji.

Udział kobiet pracujących w poszczególnych sekcjach polskiej gospodarki w III kwartale 2002 r. przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Udział pracujących kobiet według wybranych sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności w III kwartale 2002 r.

Table 1. Structure of employed women due to Polish Classification of Activities in the third quarter of 2002

Sekcje PKD	Pracujący		Udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących w każdej sekcji	Pracujący		
	ogółem	kobiety		ogółem	mężczy- źni	kobiety
	w tys.		w %	w %		
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	2 810	1 233	43,9	20,2	20,7	19,7
Górnictwo i kopalnictwo	277	31	11,2	2	3,2	0,5
Przetwórstwo przemysłowe	2 501	875	35	18	21,3	14
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	269	54	20,1	1,9	2,8	0,9
Budownictwo	876	70	8	6,3	10,6	1,1
Handel i naprawy	1 971	1 040	52,8	14,2	12,2	16,6
Hotele i restauracje	286	189	70,5	1,9	1	3
Transport, gospodarka magazy- nowa i łączność	826	209	25,3	5,9	8,1	3,3
Pośrednictwo finansowe	311	213	68,6	2,2	1,3	3,4
Obsługa nieruchomości i firm; nauka	678	286	42,2	4,9	5,1	4,6
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpie- czenia społeczne i zdrowotne	759	352	46,4	5,5	5,3	5,6
Edukacja	928	710	76,5	6,7	2,9	11,3
Ochrona zdrowia i opieka spo- łeczna	936	771	82,4	6,7	2,2	12,3
Pozostała działalność usługowa, społeczna i indywidualna	452	218	48,2	3,3	3,1	3,5
Ogółem	13 888	6 269	45,1	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski”, Informacje i Opracowania Statystyczne – III kwartał 2002, GUS, Warszawa.

Najbardziej sfeminizowaną sekcją gospodarki była ochrona zdrowia i opieka społeczna, gdzie udział kobiet w ogólnej liczbie pracujących wynosił 88%. Więcej kobiet niż mężczyzn pracowało w sekcjach: edukacja (77%), hotele i restauracje (71%) oraz pośrednictwo finansowe (68,5%). Są to więc – z uwagi na swoją specyfikę i tradycję –

zawody najbardziej sfeminizowane w Polsce. Handlem i naprawami oraz pozostałą działalnością usługową zajmowało się prawie tyle samo kobiet co mężczyzn. W takich sekcjach gospodarki, jak obsługa nieruchomości i firm, nauka, administracja oraz rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, przedsiębiorstwa zatrudniały 42–46% kobiet. W pozostałych sekcjach przeważali mężczyźni (najmniejszy udział pracujących kobiet zanotowano w budownictwie – jedynie 8%), gdyż w tego typu zawodach kobietom jest trudniej awansować lub też, sprostać warunkom pracy. Duże znaczenie mają w wyborze zawodu oraz miejsca zatrudnienia wciąż istniejące stereotypy, zgodnie z którymi kobieta jako osoba słabsza fizycznie, a także psychicznie, nie powinna wykonywać niektórych zawodów. Około 20% wszystkich pracujących w Polsce kobiet znalazło zatrudnienie w rolnictwie.

Warto zaznaczyć, iż w III kwartale 2001 r. kobiety stanowiły blisko 38% wszystkich pracodawców i pracujących na własny rachunek oraz blisko 53% pomagających członków rodzin [Dzierżanowski, Tokaj-Krzewska 2002].

Według danych GUS z grudnia 2000 r., kobiety kierujące własnymi przedsiębiorstwami stanowiły 20% wśród kierujących firmami mikro (zatrudniającymi poniżej 10 osób). Wśród firm małych (zatrudniających od 10 do 49 pracowników) firmy prowadzone przez kobiety były jeszcze mniej liczne i stanowiły 6%. W grupie firm średnich i dużych (zatrudniających powyżej 49 pracowników) kobiety były prawie nieobecne (odsetek jest nieznacznie większy od zera) [GUS 2000].

METODA BADAŃ

W ramach projektu badawczego KBN pt. *Rola kobiet w aktywizacji i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich* przeprowadzono studia nad przedsiębiorczością kobiet, w tym badania empiryczne populacji kobiet prowadzących małe przedsiębiorstwa na obszarach wiejskich. Było to powtórzenie badań ankietowych w tej samej zbiorowości kobiet, prowadzących firmy na obszarach wiejskich w 1997 r.

Celem badań w 2003 r. było przedstawienie przyczyn i uwarunkowań zmian, jakie zaszły w tych samych przedsiębiorstwach prowadzonych przez kobiety po pięciu latach ich funkcjonowania.

Dane empiryczne zostały zgromadzone metodą kwestionariuszy ankiet. Ankiety wysłano do blisko 600 kobiet-przedsiębiorczyń. Były to te same osoby, które prowadziły przedsiębiorstwa w 1997 roku – pierwszym etapie badań, których wyniki opublikowano w wydaniu książkowym [Sawicka 1998]. Wybrano wówczas 60 gmin, o różnym charakterze rozwoju, w regionach kontrastujących pod względem warunków społeczno-ekonomicznych, z terenu całej Polski.

Cały obszar badań podzielono na trzy makroregiony:

- makroregion I – północno-zachodni;
- makroregion II – środkowowschodni;
- makroregion III – południowo-wschodni.

W ramach makroregionów wyodrębniono dwa typy gmin:

- gminy typu A – miejsko-wiejskie i podmiejskie;
- gminy typu B – wiejskie.

Podział badanych gmin według typów gmin oraz makroregionów przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Gminy, w których zlokalizowane są badane firmy, według makroregionów, w 2003 r.
 Table 2. Communities where the firms are localised due to macroregions in 2003

Typy gmin	Makroregiony		
	I (północno-zachodni)	II (środkowowschodni)	III (południowo-wschodni)
A (miejsko-wiejskie i podmiejskie)	Gołdap, Olecko, Susz, Głogów, Wyrzysk, Żary, Suwałki, Elbląg, Malbork-Kałdowo,	Belchatów, Rawa Mazowiecka, Biała Rawska, Brześć Kujawski, Wyszaków, Żelów, Grodzisk Mazowiecki, Łuków, Sieradz, Zambrów, Pomiechówek, Lesznowola, Belsk Duży	Pińczów, Busko-Zdrój, Rymanów, Medyka, Gorlice, Chełm, Miejsce Piastowe, Bochnia
B (wiejskie)	Kostomłoty, Bobrowo, Walim, Krukłanki, Lipniki Łużyckie, Stare Pole, Kuni-ce, Giby, Domaszowice, Jerzmanowa, Legnickie Pole, Gronowo Elbląskie	Ceranów, Orońsko, Dobrzyca, Konstantynów, Cielądz, Naruszewo, Zduny, Gowarczów, Piątek, Klembów, Czyżew, Raciąż, Zatory, Lipce Reymontowskie, Młodzieszyn	Wojciechów, Skarbieszów, Koprzywnica, Jastków, Niemce, Gaszowice, Rani-zów

Źródło: Badania własne w 1997 roku i w 2003 roku.

Jak już wspomniano, w 1997 roku badaniami objęto 600 kobiet prowadzących małe firmy na obszarach wiejskich. W 2003 roku do wszystkich 600 kobiet wysłano kwestionariusz ankiety (poprzednie badania przeprowadzone były drogą wywiadu bezpośredniego, przy wykorzystaniu pytań zawartych w kwestionariuszu). Otrzymano zwrot 205 wysłanych ankiet, tak więc odpowiedziała jedna trzecia przedsiębiorczyń. Wśród nich znalazło się 56 zwrotów z urzędów pocztowych, gdzie jako powody zwrotów podawano najczęściej zmianę adresu, w kilku zaś sytuacjach adresatki już nie żyły. Wypełnione ankiety nadesłały 143 kobiety, spośród których 33 zaprzestały działalności i nie prowadziły już przedsiębiorstwa, kilkanaście zaś zmieniło profil działalności gospodarczej.

Około 40% badanych firm zlokalizowanych było w gminach podmiejskich i miejsko-wiejskich (gminy typu A), natomiast 60% firm w gminach wiejskich (gminy typu B). Najwięcej kobiet z tych, które odpowiedziały na naszą ankietę (około 45%) prowadziło działalność w makroregionie środkowowschodnim, następnie w makroregionie północno-zachodnim (29%) i makroregionie południowo-wschodnim – 27% (por. tab. 3). Przedsiębiorstwa zlokalizowane na terenie gmin wiejskich przeważały w makroregionie północno-zachodnim, gdzie tylko co czwarte przedsiębiorstwo znajdowało się na obszarze miejsko-wiejskim lub podmiejskim, oraz w makroregionie środkowowschodnim, gdzie 56% firm było zlokalizowanych na obszarach wiejskich.

Spółród 143 kobiet, które odpowiedziały na pytania zawarte w ankiecie, tylko 110, a więc 77%, prowadziło działalność gospodarczą, z tego w gminach podmiejskich i miejsko-wiejskich 59 firm (41% firm aktywnych), a w gminach wiejskich – 84 firmy (59%).

Wśród kobiet, które po pięciu latach nadal prowadzą działalność gospodarczą, przeważają przedsiębiorstwa z branży handlowej – około 60%. Jest to najbardziej trwała branża działalności kobiet, bowiem w populacji badanej pięć lat temu działalność handlową

Tabela 3. Badane przedsiębiorstwa według typów gmin i makroregionów w 2003 r.
Table 3. The firms due to the types of communities and macroregions in 2003

Wyszczególnienie	Przedsiębiorstwa ogółem			Przedsiębiorstwa aktywne		
	typ gminy		Razem	typ gminy		Razem
	A	B		A	B	
Liczba firm	59	84	143	42	68	110
Udział w badanych firmach ogółem (w %)	41,3	58,7	100,0	29,4	47,6	76,9
Makroregion I						
Liczba firm	11	30	41	5	23	28
Udział w badanych firmach ogółem (w %)	7,7	21,0	28,7	3,5	16,1	19,6
Makroregion II						
Liczba firm	28	36	64	23	32	55
Udział w badanych firmach ogółem (w %)	19,6	25,2	44,8	16,1	22,4	38,5
Makroregion III						
Liczba firm	20	18	38	14	13	27
Udział w badanych firmach ogółem (w %)	14,0	12,6	26,6	9,8	9,1	18,9

Źródło: Badania własne w 1997 roku i w 2003 roku.

proceeding 51% of the surveyed. Half of the women engaged in trade conducted shops food-industrial, and the sixth shop industrial. Inadequate 30% of entrepreneurs engaged in service activity (in 1997 r. - 39%), in which dominated: gastronomy (8%), hairdressing (6%) and agritourism (5%). Similar indicators of participation were in the studies from 1997 r. Production (in this agriculture) and processing of agricultural products engaged in one-tenth woman - significantly more often in rural than in suburban and urban-rural. Details are presented in table 4.

Tabela 4. Profile działalności firm według typów gmin w 2003 r.
Table 4. Profiles of firm activities due to types of communities in 2003

Rodzaj działalności	Liczba firm	Udział w firmach aktywnych ogółem (w%)	Typ gminy			
			A		B	
			Liczba firm	Udział w firmach aktywnych ogółem (w %)	Liczba firm	Udział w firmach aktywnych ogółem (w %)
Handel	64	58,18	22	20,00	42	38,18
Usługi	30	27,27	13	11,82	17	15,45
Produkcja i przetwórstwo	12	10,91	4	3,64	8	7,27
Pozostałe	4	3,64	3	2,73	1	0,91
Firmy aktywne ogółem	110	100,00	42	38,18	68	61,82

Źródło: Badania własne w 1997 roku i w 2003 roku.

W latach 1997–2003 nastąpiły pewne zmiany w badanych przedsiębiorstwach. Spośród 143 kobiet, które odpowiedziały na ankietę, 33 zaprzestały działalności. W tym samym czasie 17 firm zmieniło profil działalności.

Kobiety, które w latach 1997–2003 zrezygnowały z prowadzenia działalności gospodarczej, jako przyczynę takiej decyzji najczęściej wskazywały na brak opłacalności (22%), wysokie podatki i brak popytu (po około 20%) oraz wysokie składki ZUS (15%). Wysokie podatki i składki ZUS oraz znaczne koszty produkcji były bardziej odczuwalne w przedsiębiorstwach zlokalizowanych bliżej miast. Na terenie gmin wiejskich natomiast największe znaczenie miały: nieopłacalność działalności oraz brak popytu na dobra i usługi oferowane przez firmy.

Inne powody rezygnacji z prowadzenia własnej firmy, wymieniane przez ankietowane kobiety, to: zły stan zdrowia, podeszły wiek, przejście na emeryturę i podjęcie pracy najemnej. Wreszcie dla kilku kobiet powodami rezygnacji były duża konkurencja, a także trudności z dostępem do kredytów oraz brak własnych środków finansowych. Szczegóły prezentuje tabela 5.

Tabela 5. Przyczyny rezygnacji ankietowanych kobiet z prowadzenia działalności gospodarczej w latach 1997–2003

Table 5. Women's reasons of giving up running their firms between 1997–2003

Wyszczególnienie	Firmy ogółem		Typ gminy			
	Liczba odpowiedzi	Udział w odpowiedziach firm (w %)	A		B	
			Liczba odpowiedzi	Udział w odpowiedziach firm (w %)	Liczba odpowiedzi	Udział w odpowiedziach firm (w %)
brak opłacalności	10	21,7	4	7,6	6	11,3
wysokie podatki	9	19,6	5	9,4	4	7,6
brak popytu	9	19,6	3	5,7	6	11,3
wysokie składki ZUS	7	15,2	4	7,6	3	5,7
wiek-emerytura	4	8,7	2	3,8	2	3,8
wysokie koszty czynników produkcji	4	8,7	3	5,7	1	1,9
zły stan zdrowia	3	6,5	2	3,8	1	1,9
wysoka konkurencja na rynku	3	6,5	2	3,8	1	1,9
brak własnych środków finansowych	3	6,5	2	3,8	1	1,9
brak dostępu do kredytów	1	2,2	0	0,00	1	1,9
inne	3	6,5	0	0,00	3	5,7
Razem	46	100,0	23	43,4	23	43,4

Źródło: Badania własne w 1997 roku i w 2003 roku.

Wśród ankietowanych przedsiębiorczyń nadal prowadzących działalność gospodarczą 40% zwiększyło liczbę zatrudnionych przez nie osób. W nieco mniej licznych przypadkach, bo w 37% firm, liczba zatrudnionych pracowników nie uległa zmianie. W przypadku przedsiębiorstw prowadzonych przez kobiety na terenie gmin wiejskich tylko 22% zwiększyło liczbę pracowników, a w ponad 26% rozmiary zatrudnienia nie zmieniły się.

W grupie wszystkich aktywnych firm 23% zmniejszyło zatrudnienie w badanym okresie, z czego w prawie 16% przypadków zostali zwolnieni wszyscy pracownicy najemni (są to obecnie firmy jednoosobowe). Aż w 14% problem ten dotyczy firm działających na obszarach wiejskich. Zmiany w działalności firm w latach 1997–2003 prezentuje tabela 6.

Tabela 6. Zmiany w działalności firm w latach 1997–2003
Table 6. Changes in the firms activities between 1997–2003

Wyszczególnienie	Razem	Udział w badanych firmach ogółem (w %)	Udział w firmach aktywnych ogółem (w %)	Typ gminy			
				A		B	
				Razem	Udział w firmach aktywnych ogółem (w %)	Razem	Udział w firmach aktyw- nych ogółem (w %)
przedsiębiorstwa ogółem	143	100,0	x	59	x	84	x
w tym: przedsiębior- stwa aktywne	110	76,9	100,0	42	38,2	68	61,8
likwidacja działalno- ści	33	23,1	x	17	x	16	x
redukcja zatrudnienia	25	17,5	22,7	10	9,1	15	13,6
w tym: całkowita redukcja zatrudnienia (poza właścicielką)	18	12,6	16,4	3	2,7	15	13,6
zwiększenie liczby zatrudnionych	44	30,8	40,0	20	18,2	24	21,8
brak zmiany w zatrudnieniu	41	28,7	37,3	12	10,9	29	26,4
zmiana profilu działalności	17	11,9	15,5	9	8,2	8	7,3

Źródło: Badania własne w 1997 roku i w 2003 roku.

BARIERY PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRZEZ KOBIETY

Na warunki, w jakich kobiety prowadzą swoje firmy, niekorzystnie wpływa wiele barier. Osłabiają one dynamikę powstawania nowych przedsiębiorstw, zmniejszają możliwości rozwoju firm już istniejących lub przyspieszają upadek przedsiębiorstw.

Najważniejszą barierą, na którą wskazywały ankietowane właścicielki małych firm, były wysokie obciążenia fiskalne, a więc wysokie składki ZUS (80%) i za wysokie stawki podatkowe (73%). Na kolejnym miejscu w rankingu barier znalazły się malejący popyt i tym samym rosnące trudności ze zbytem towarów i usług (69%). Ponad połowa przedsiębiorczyń podała, iż zazdrość środowiska oraz niesolidność kontrahentów (bariery z obszaru etyki biznesu) mogą poważnie utrudnić prowadzenie działalności. Panie wskazywały także na małą dostępność edukacji, doradztwa i informacji gospodarczych, niski poziom infrastruktury oraz przestarzałe sprzęt i uzbrojenie techniczne firmy. Jednocześnie właścielek nie stać na dokonywanie większych inwestycji w tym względzie.

Tabela 7. Najważniejsze bariery wskazywane przez ankietowane kobiety w 2003 r.

Table 7. The most important barriers in running small firms by the women in 2003

Wyszczególnienie	Udział w odpowiedziach ankietowanych firm:		
	ogółem	w gminach typu:	
		A	B
trudności ze zbytem produktów	68,5	67,8	69,0
wysokie podatki	72,7	66,1	77,4
wysokie ubezpieczenia społeczne	79,7	74,6	83,3
mała dostępność informacji, edukacji i doradztwa	54,5	52,5	56,0
infrastruktura	50,3	47,5	52,4
niski stopień nowoczesności wyposażenia firm	52,4	49,2	54,8
zazdrość środowiska, niesolidność kontrahentów	66,4	62,7	69,0

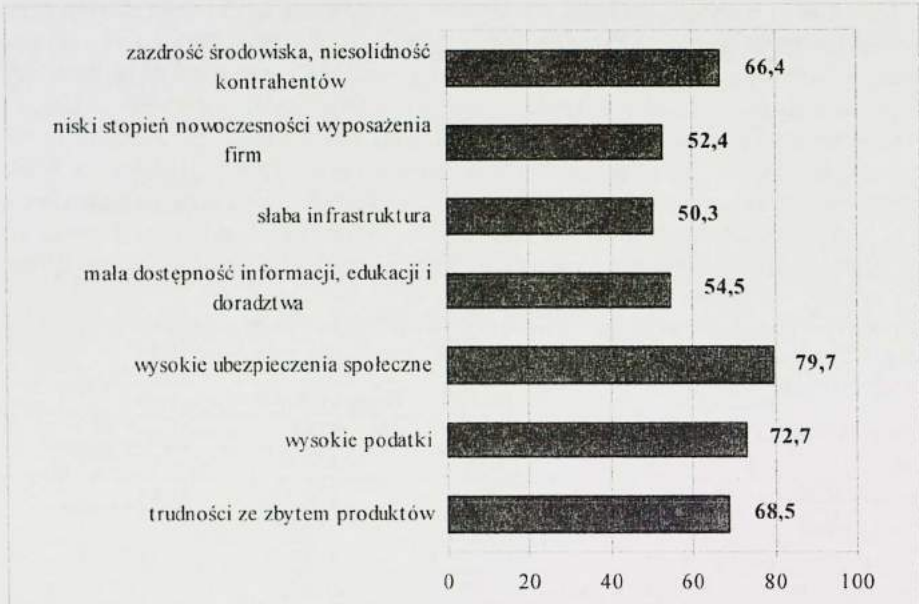
Źródło: Badania własne w 1997 roku i w 2003 roku.

Na wymienione bariery działalności częściej wskazywały kobiety, które prowadziły działalność gospodarczą w gminach wiejskich. Na wykresie 1 przedstawiono najważniejsze bariery wskazane przez kobiety ankietowane w 2003 roku.

Porównując charakter ograniczeń rozwoju przedsiębiorczości występujących pięć lat temu [por. str. 210, Sawicka 1998, tom II] należy zaznaczyć, że obecnie, niewiele zmieniło się na lepsze w warunkach prowadzenia działalności gospodarczej. Szczególnie pogorszyły się warunki dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Bariery działalności gospodarczej, które wynikały ze zbyt wysokich podatków i składek na ubezpieczenia społeczne (wysokie koszty pracy), a także trudności z uzyskaniem kredytów bankowych były wymieniane przez kobiety już pięć lat temu.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Współczesna kobieta wiejska, aby mogła wykonywać wielorakie funkcje, zarówno te tradycyjne, jak rola matki, żony, gospodyni domowej, producentki rolnej, jak i współczesne, np. organizatorki biznesu, powinna mieć odpowiednie kwalifikacje zarówno zawodowe, zdobyte w drodze kształcenia, jak i praktyczne, nabyte przez doświadczenie. Wiedza ta jest niezbędna, aby kobiety mogły przyjmować postawy aktywne i w pełni uczestniczyć w podejmowaniu decyzji na wszystkich szczeblach władzy

Źródło: Badania własne w 2003 r.

Wykres 1. Podstawowe bariery prowadzenia działalności gospodarczej, jakie wskazywały kobiety prowadzące badane firmy w 2003 r.

Graph 1. Main barriers in running small firm by the women in 2003

i administracji, a także dotyczących spraw rodziny, rolnictwa, gospodarstwa i wiejskiego środowiska.

Z badań ankietowych przeprowadzonych w 2003 r. na populacji kobiet, które prowadziły działalność gospodarczą w 1997 r. wynika, że obecnie niewiele zmieniło się na lepsze w warunkach prowadzenia działalności. Szczególnie pogorszyły się warunki dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Bariery działalności gospodarczej, które wynikały ze zbyt wysokich podatków i składek na ubezpieczenia społeczne (wysokie koszty pracy), a także trudności z uzyskaniem kredytów bankowych, były wymieniane przez kobiety już pięć lat temu.

PIŚMIENNICTWO

„Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski”, Informacje i Opracowania Statystyczne – III kwartał 2002, GUS, Warszawa.

Dane GUS 2000. [w:] Przedsiębiorczość kobiet. Raport z badań. IPSOS-Demoskop, Warszawa 2001.

Dzierżanowski W., Tokaj-Krzewska A. (red.), 2002: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2000–2001. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.

Sawicka J. (red.), 1998: Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości. Fundacja „Rozwój SGGW”, tom II, Warszawa.

CONDITIONS OF RUNNING SMALL-SCALE ENTERPRISE IN RURAL AREAS

Abstract. The aim of the paper is to present functioning and development conditionals of small enterprises, run by women in rural areas. Research done in 2003 shows that there have become hardly any changes into better situation since 1997. Conditions for rural enterprise development have got worse especially. The main problems have still been high rates of taxes and social insurance. There have been also difficulties with getting bank credits.

Key words: entrepreneurship, rural development, rural women.

Sawicka Janina, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; tel./fax 843 07 74, e-mail: sawicka@alpha.sggw.waw.pl

Długocka Marzena, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; tel./fax 843 07 74, e-mail: dlugocka@o2.pl

Kurek Iwona M., Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; tel./fax 843 07 74, e-mail: iwku@wp.pl